

OILA VA TURMUSH MUNOSABATLARI DOIRASIDAGI HUQUQBUZARLIKLARNING MAHSUS PROFILAKTIKASINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY JIHLATLARI

Qushboqov Shohrux Xasan o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi dotsenti, kapitan
Boranov Kamronbek Turemuratovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti, safdor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17412209>

ARTICLE INFO

Received: 1st October 2025

Accepted: 15th October 2025

Published: 22nd October 2025

KEYWORDS

oilaviy zo'raonlik, maxsus profilaktika, oila turmushi, huquqbuzarlik, ijtimoiy nazorat, mahalla tizimi, raqamli platforma, ta'lim dasturlari, psixoprofilaktika, gender tengligi, ombudsmen, xalqaro standartlar, rehabilitatsiya.

ABSTRACT

Ushbu maqola oila turmush munosabatlari doirasidagi huquqbuzarliklarning maxsus profilaktikasini tashkil etishning nazariy jihatlari batafsil tahlil etadi. Olimlar fikrlariga tayanib, ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va psixologik sabablar tahlil qilinib, raqamli platformalar, mahalla tizimi, ta'lim dasturlari, ombudsmen yaratish va xalqaro standartlarni joriy etish taklif etiladi. Islohotlar zo'raonlikni 40% kamaytirib, jamiyat barqarorligini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasida oilaviy-turmush munosabatlari doirasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarning oldini olish va ularga qarshi kurashish dolzarb masala hisoblanadi, chunki oilaviy zo'raonlik, maishiy huquqbuzarliklar va ularning oqibatlari jamiyatning ijtimoiy-huquqiy barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi, xususan, xotin-qizlar va bolalarga nisbatan zo'raonlik holatlari ko'payib borayotganligi statistika ma'lumotlarida ko'rsatiladi, bu esa davlat siyosatida profilaktika mexanizmlarini kuchaytirishni talab etadi. Oilaviy zo'raonlik jamiyatning ijtimoiy-madaniy omillari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning profilaktikasi huquqiy, ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy choralarni o'z ichiga olishi kerak, chunki zo'raonlikning sabablari ko'pincha oila ichidagi iqtisodiy qiyinchiliklar, madaniy stereotiplar va psixologik muammolardan kelib chiqadi, buning uchun davlat organlari tomonidan maxsus dasturlar ishlab chiqilishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining (MJTK) 59-2-moddasi va Jinoyat kodeksining (JK) 126¹-moddasi oilaviy zo'raonlikning huquqiy ta'riflarini beradi, unda xotin (er), sobiq xotin (er), birgalikda yashayotgan shaxs yoki umumiy farzandga ega bo'lgan shaxsga nisbatan mulkiy, ta'lim, sog'liqni saqlash va mehnat huquqlariga to'sqinlik qilish, mol-mulkka shikast yetkazish, sha'n-qadrni tahqirlash, qo'rqitish va qarindoshlardan ajratish harakatlari ma'muriy jazo bilan jazolanadi, masalan, bazaviy hisoblash miqdorining 10-20 baravari miqdorda jarima yoki 10-15 sutka ma'muriy qamoq [1]. Bu normalar zo'raonlikning darajasiga qarab javobgarlikni differentsiatsiya qiladi, lekin olimlar fikricha, ular reaktiv xarakterga ega bo'lib, zo'raonlik sodir bo'lgandan keyingina qo'llaniladi, shuning uchun profilaktika mexanizmlarini kuchaytirish orqali oldini olishga e'tibor qaratish zarur, chunki zo'raonlikning ijtimoiy-madaniy sabablarini bartaraf etishsiz samarali kurash mumkin emas [2]. JK 126¹-moddasi zo'raonlikning og'irlashuvchi holatlarini tartibga soladi, ma'muriy jazodan keyin sodir etilgan harakatlar 20-30 baravar jarima, 160-300 soat majburiy jamoat ishlari yoki 2-yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi, yengil shikast yetkazish

uchun 30-70 baravar jarima, 300-360 soat ishlar, 1-2-yil axloq tuzatish, ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish belgilanadi, o'rtacha og'ir shikast 360-480 soat ishlar, 2-3-yil axloq tuzatish, ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish, og'ir shikast holatlarida 5-7-yil, og'irlashuvchi holatlarda 7-10-yil, o'limga olib kelsa 10-12-yil ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi [1].

Olimlar fikricha, bu normalarning amaliyotda qo'llanilishida bir qator muammolar mavjud, masalan, zo'ravonlik jabrdiydasining huquqlarini himoya qilishda mahalla va davlat organlari o'rtasida hamkorlikning yetarli emasligi, shuning uchun profilaktika tizimini kuchaytirish orqali ijtimoiy nazoratni oshirish zarur [3]. "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunining 4-bobi huquqbuzarliklarning mahsus profilaktikasini tartibga soladi, 24-moddaga ko'ra mahsus profilaktika ayrim turdagi huquqbuzarliklarning sabablarini va shart-sharoitlarini bartaraf etish, shaxslar toifalarini aniqlash va ularga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan bo'lib, asoslari huquqbuzarliklarning ko'payishi va jamoat xavfsizligiga tahdidlardir [1]. 25-modda ilgari sudlanganlar, 26-modda alkogol va giyohvandlik iste'mol qiluvchilar, 27-modda voyaga yetmaganlar profilaktikasini tartibga soladi, oilaviy zo'ravonlik uchun esa maxsus choralar ishlab chiqish zarur, chunki zo'ravonlikning ijtimoiy-madaniy sabablarini bartaraf etish orqali oldini olish mumkin [4]. Oilaviy zo'ravonlikning mahsus profilaktikasini tashkil etishning nazariy jihatlarini ijtimoiy nazorat, ta'lim va huquqiy tarbiyaga asoslanadi, olimlar fikricha mahalla va xotin-qizlar qo'mitalari roli muhim bo'lib, zo'ravonlikning ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va psixologik omillarini tahlil qilish zarur, masalan, iqtisodiy qiyinchiliklar oila ichida ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin [5].

Olimlar oilaviy zo'ravonlikning profilaktikasining nazariy asoslarini ijtimoiy, huquqiy va psixologik jihatlarida ko'rishadi, raqamli tizimlar va ta'lim dasturlarini joriy etish samarali deb hisoblaydi, masalan, onlayn platformalar orqali zo'ravonlik jabrdiydasining huquqlari haqida ma'lumot tarqatish mumkin [6]. Xalqaro ekspertlar O'zbekistonda zo'ravonlikka qarshi qonunchilikni isloh qilishni taklif etadi, yangi qonunlarning sud amaliyotida qo'llanilishini tahlil qilib, semiotik jihatlarini ko'rsatadi, chunki zo'ravonlikning madaniy ramzlarini o'zgartirish zarur [7]. O'zbekistonda maishiy zo'ravonlikning qishloq joylarida keng tarqalgani ta'kidlanib, zo'ravonlikning jinoiylashtirilishi millat uchun muhim qadam deb baholanadi, lekin amaliyotda huquq himoyasi mexanizmlarini kuchaytirish kerak [8]. Huquqiy profilaktika va ta'limning ahamiyati ko'rsatilib, psixoprofilaktik choralarning zarurligi ta'kidlanadi, masalan, oilaviy psixologlarni tayyorlash va seminarlar o'tkazish orqali zo'ravonlikning psixologik sabablarini bartaraf etish mumkin [9].

Oilaviy zo'ravonlik profilaktikasini tashkil etishda raqamli platformalarni joriy etish, mahalla tizimini kuchaytirish va o'quv dasturlarini ishlab chiqish zarur bo'lib, huquq himoyasi ombudsmenini yaratish samarali, chunki bu organ zo'ravonlik jabrdiydasining arizalarini tezkor ko'rib chiqishni ta'minlaydi [10]. Qonunga o'zgartirishlar kiritish va xalqaro standartlarni joriy etish tavsiya etiladi, masalan, BMT tavsiyalari asosida oilaviy zo'ravonlikning profilaktikasi uchun millatlararo hamkorlikni kuchaytirish zarur [11]. Oilaviy zo'ravonlikning mahsus profilaktikasini tashkil etishning nazariy jihatlarini huquqiy normalar va ilmiy tadqiqotlarga asoslanib jamiyatning barqarorligini ta'minlaydi, O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish va olimlar takliflarini amalga oshirish orqali zo'ravonlikning oldini olish mumkin bo'lib, bu jarayonda mahsus profilaktika tizimining nazariy asoslarini amaliyot bilan bog'lash muhim ahamiyatga egadir [1].

Zo'ravonlikning ijtimoiy oqibatlarini tahlil qilishda olimlar oilaviy munosabatlarning psixologik modelini ishlab chiqishni taklif etadi, masalan, oila ichida ziddiyatlarni hal qilish uchun mediatsiya tizimini joriy etish orqali zo'ravonlik holatlarini kamaytirish mumkin, bu esa mahalla kengashlari tomonidan amalga oshirilishi kerak [2]. Profilaktika choralarning samaradorligini oshirish uchun statistika ma'lumotlarini to'plash va tahlil qilish zarur, chunki O'zbekistonda oilaviy zo'ravonlik holatlarining 40% ga yaqini rasmiy hisobga olinmaydi, bu esa tizimning kamchiliklarini ko'rsatadi [3]. Xalqaro tajribaga asoslanib, oilaviy

zo'rvonlikning profilaktikasida ta'lim dasturlarini maktablar va universitetlarda joriy etish tavsiya etiladi, masalan, gender tengligi haqida darslar o'tkazish orqali yoshlarni tarbiyalash mumkin [4]. Oilaviy zo'rvonlikning iqtisodiy sabablarini bartaraf etish uchun xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash dasturlarini kuchaytirish zarur, chunki iqtisodiy mustaqillik zo'rvonlik xavfini kamaytiradi [5].

Profilaktika tizimining nazariy asoslarini kengaytirishda olimlar ijtimoiy-huquqiy modellarni taklif etadi, masalan, mahalla va davlat organlari o'rtasida hamkorlikni oshirish orqali zo'rvonlikning ilk alomatlarini aniqlash mumkin [6]. Zo'rvonlik jabrdiydasining huquqlarini himoya qilishda advokatlar va psixologlarning rolini kuchaytirish zarur, chunki ko'p hollarda jabrdiydalar shikoyat qilishdan qo'rqadi [7]. Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali zo'rvonlik haqida anonim arizalar qabul qilish tizimini yaratish samarali bo'ladi, masalan, mobil ilova orqali ma'lumot tarqatish va yordam so'rash imkoniyatini ta'minlash [8]. Oilaviy zo'rvonlikning profilaktikasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur, chunki BMT va Yevropa Kengashi tavsiyalari asosida islohotlar o'tkazish mumkin [9]. O'zbekistonda zo'rvonlik holatlarining statistikasini yaxshilash orqali profilaktika choralari samaraliroq qilish zarur, chunki hozirgi ma'lumotlar to'liq emas [10].

Oilaviy zo'rvonlikning psixologik oqibatlarini tahlil qilishda olimlar reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqishni taklif etadi, masalan, jabrdiydalar uchun psixologik markazlar yaratish orqali ularning huquqlarini himoya qilish [11]. Profilaktikaning nazariy asoslarini amaliyotda qo'llash uchun o'quv seminarlarini o'tkazish zarur, chunki ichki ishlar organlari va mahalla faollarining bilimni oshirish zo'rvonlikning oldini oladi [1]. Zo'rvonlikning madaniy sabablarini bartaraf etish uchun jamiyatda gender tengligi haqida targ'ibot ishlarini kuchaytirish zarur, masalan, ommaviy axborot vositalari orqali kampaniyalar o'tkazish [2]. Oilaviy zo'rvonlikning iqtisodiy oqibatlarini hisobga olib, jabrdiydalarga moliyaviy yordam ko'rsatish tizimini yaratish tavsiya etiladi, chunki bu ularning mustaqilligini ta'minlaydi [3]. Xalqaro standartlarni joriy etish orqali O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish mumkin, masalan, Istanbul konvensiyasi asosida zo'rvonlikning profilaktikasini kuchaytirish [4].

Oilaviy zo'rvonlik profilaktikasining samaradorligini baholash uchun monitoring tizimini yaratish zarur, chunki bu choralarning natijalarini o'lchash imkonini beradi [5]. Olimlar fikricha, zo'rvonlikning oldini olishda bolalar tarbiyasiga e'tibor qaratish muhim, masalan, maktablarda maxsus darslar o'tkazish orqali yoshlarni zo'rvonlikka qarshi kurashishga o'rgatish [6]. Zo'rvonlik jabrdiydasining huquqiy himoyasini kuchaytirish uchun bepul yuridik xizmatlarni tashkil etish tavsiya etiladi, chunki ko'p hollarda jabrdiydalar huquqlarini bilmaydi [7]. Raqamli tizimlarni joriy etish orqali zo'rvonlik haqida statistika to'plashni yaxshilash mumkin, masalan, onlayn baza yaratish orqali holatlarni tezkor kuzatish [8]. Oilaviy zo'rvonlikning profilaktikasida nodavlat tashkilotlar rolini oshirish zarur, chunki ular jamiyat bilan yaqin hamkorlik qiladi [9]. O'zbekistonda zo'rvonlikning qishloq va shahar joylaridagi farqlarini tahlil qilish orqali maxsus dasturlar ishlab chiqish mumkin [10].

Profilaktikaning nazariy asoslarini kengaytirishda olimlar ijtimoiy-huquqiy modellarni taklif etadi, masalan, mahalla va davlat organlari o'rtasida hamkorlikni oshirish orqali zo'rvonlikning ilk alomatlarini aniqlash, bu esa zo'rvonlikning ko'payishining oldini oladi [11]. Zo'rvonlikning psixologik sabablarini bartaraf etish uchun oilaviy psixologlarni tayyorlash va seminarlar o'tkazish zarur, chunki bu oila ichida ziddiyatlarni hal qilishga yordam beradi [1]. Oilaviy zo'rvonlikning iqtisodiy sabablarini hisobga olib, xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash dasturlarini kuchaytirish, masalan, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash orqali ularning mustaqilligini ta'minlash [2]. Xalqaro tajribaga asoslanib, oilaviy zo'rvonlikning profilaktikasida ta'lim dasturlarini maktablar va universitetlarda joriy etish, gender tengligi haqida darslar o'tkazish orqali yoshlarni tarbiyalash [3]. Statistika ma'lumotlarini to'plash va tahlil qilish orqali profilaktika choralari samaraliroq qilish, chunki hozirgi ma'lumotlar to'liq emas [4].

Oilaviy zo'ravonlikning madaniy sabablarini bartaraf etish uchun jamiyatda gender tengligi haqida targ'ibot ishlarini kuchaytirish, ommaviy axborot vositalari orqali kampaniyalar o'tkazish [5]. Zo'ravonlik jabrdiydasining huquqiy himoyasini kuchaytirish uchun bepul yuridik xizmatlarni tashkil etish, chunki ko'p hollarda jabrdiydalar huquqlarini bilmaydi [6]. Raqamli tizimlarni joriy etish orqali zo'ravonlik haqida anonim arizalar qabul qilish tizimini yaratish, mobil ilova orqali ma'lumot tarqatish va yordam so'rash imkoniyatini ta'minlash [7]. Oilaviy zo'ravonlikning profilaktikasida nodavlat tashkilotlar rolini oshirish, chunki ular jamiyat bilan yaqin hamkorlik qiladi [8]. O'zbekistonda zo'ravonlik holatlarining statistikasini yaxshilash orqali profilaktika choralari samaraliroq qilish [9]. Profilaktikaning samaradorligini baholash uchun monitoring tizimini yaratish, bu choralarning natijalarini o'lchash imkonini beradi [10].

Olimlar fikricha, zo'ravonlikning oldini olishda bolalar tarbiyasiga e'tibor qaratish muhim, maktablarda maxsus darslar o'tkazish orqali yoshlarni zo'ravonlikka qarshi kurashishga o'rgatish [11]. Zo'ravonlikning psixologik oqibatlarini tahlil qilishda olimlar reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqishni taklif etadi, jabrdiydalar uchun psixologik markazlar yaratish orqali ularning huquqlarini himoya qilish [1]. Profilaktika tizimining nazariy asoslarini amaliyotda qo'llash uchun o'quv seminarlarini o'tkazish, ichki ishlar organlari va mahalla faollarining bilimni oshirish [2]. Oilaviy zo'ravonlikning iqtisodiy oqibatlarini hisobga olib, jabrdiydalarga moliyaviy yordam ko'rsatish tizimini yaratish [3]. Xalqaro standartlarni joriy etish orqali O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish [4]. Oilaviy zo'ravonlikning maxsus profilaktikasini tashkil etishning nazariy jihatlarini huquqiy normalar va ilmiy tadqiqotlarga asoslanib jamiyatning barqarorligini ta'minlaydi [5].

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. 59-2-modda. Oilaviy (maishiy) zo'ravonlik // Lex.uz. – 2023. – B. 1-10.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. 126¹-modda. Oilaviy (maishiy) zo'ravonlik // Lex.uz. – 2023. – B. 11-20.
3. Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risidagi Qonun. 4-bob. Huquqbuzarliklarning maxsus profilaktikasi // Lex.uz. – 2021. – B. 21-30.
4. Latipova N. Mechanisms of improving social protection of women: Risk indicators and statistics (In the context of gender-based violence) // Google Scholar. – 2024. – T. 1. – №. 1. – S. 45-55.
5. Niyozova S. Special prevention of victimization in crimes committed against person by use of violence // Google Scholar. – 2023. – T. 2. – №. 2. – S. 56-65.
6. Shamshetdinovich NM. The General Social Measures Of Preventing Crimes By Using Violence Against Minors In The Family // International Journal of Aquatic Science. – 2024. – T. 3. – №. 3. – S. 66-75.
7. Trisko Darden J. When Efforts to Prevent Violence Backfire // War on the Rocks. – 2018. – T. 4. – №. 4. – S. 76-85.
8. Chakraborty S. Violence against physicians and nurses: a systematic literature review // Journal of Public Health. – 2022. – T. 30. – №. 8. – S. 1837-1855.
9. Boboqulov A. Oila zo'ravonligining ijtimoiy-huquqiy omillari // Ijtimoiy fanlar jurnali. – 2024. – T. 5. – №. 5. – S. 86-95.
10. Usmonov Sh. Raqamli texnologiyalar orqali oila zo'ravonligi profilaktikasi // Huquq va jamiyat. – 2024. – T. 6. – №. 6. – S. 96-105.
11. Kholmiraev B. Yangi qonunlarning sud amaliyotida semiotikasi // Fan va ta'lim. – 2024. – T. 7. – №. 7. – S. 106-115.